

Z

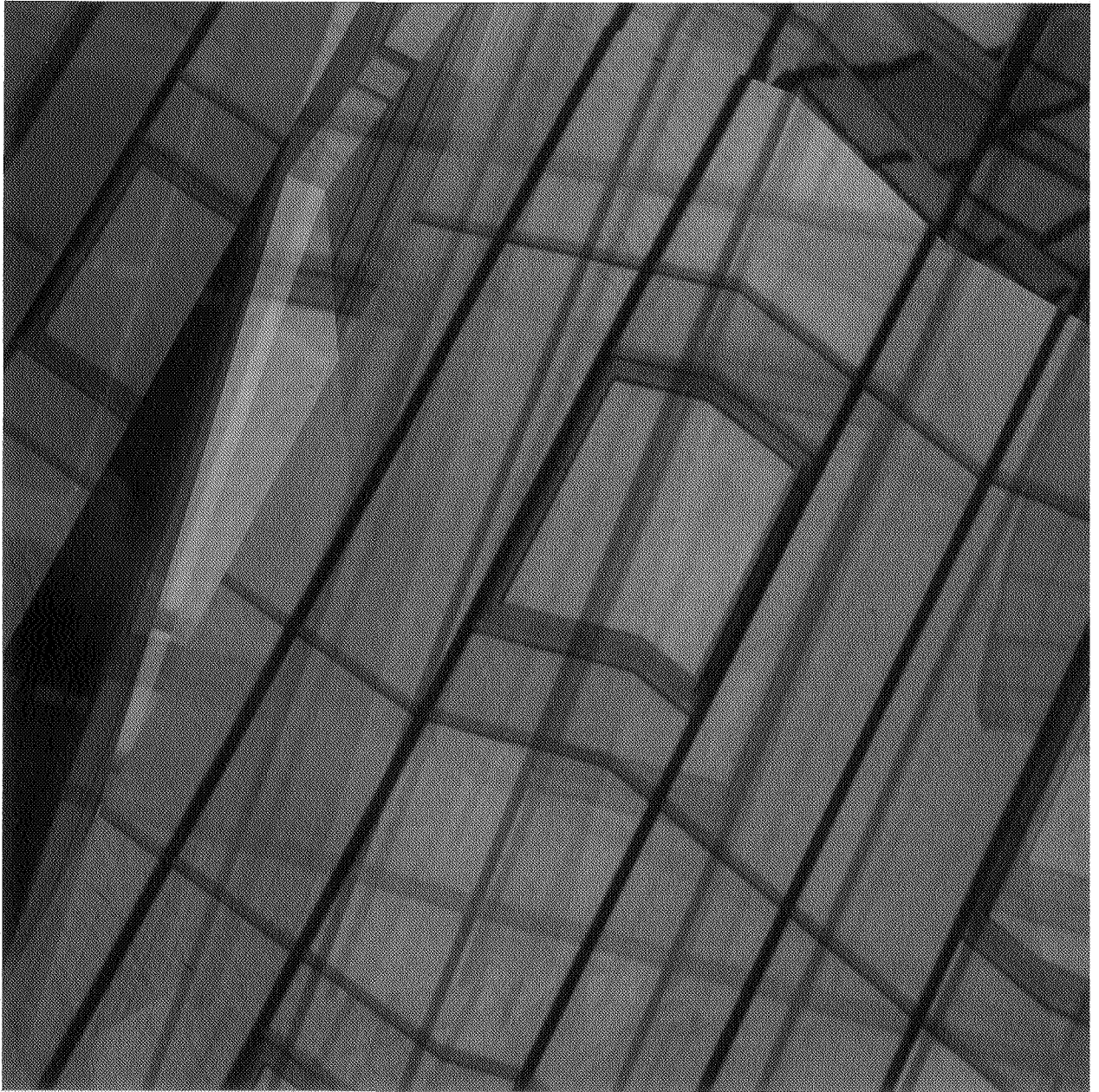
Zo ziet de wereld eruit

KEES 'T HART

Toen ik een jaar of tien was, maakte ik op een dag met een oom een wandeling door de heuvels in de buurt van Nijmegen. Waarom weet ik niet meer. Mij viel niets bijzonders op maar ineens hield hij boven op een heuvel stil en hij keek minutenlang zwijgend over tamelijk fletse weilanden met wat koeien erin en daarachter halfbeboste heuvels. Geen geschikt terrein voor Arendsoog, vond ik. Mijn oom sprak toen de verbazingwekkende woorden: *'Mooi hè'*. Mooi hè? Zo had ik het nog nooit bekeken. Ik herinner me ook mijn ouders die aan het strand van Egmond aan Zee, waar we een jaar of wat woonden, vaak in sprakeloze stilte over de zee staarden, zij vonden het blijkbaar niet de moeite waard mij over de schoonheid ervan lastig te vallen want ze zeiden er niets bij. Vonden ze het mooi?

Je moet van landschappen leren houden, denk ik. Het komt je, net als bijvoorbeeld de liefde voor koken of kunst, niet vanzelf aangewaaid en ook ik heb het uiteindelijk geleerd, maar het is bij mij toch nooit helemaal goed gekomen: ik blijf landschappen vaak beschouwen als gebieden tussen twee steden waar je doorheen moet als je van de ene naar de andere stad wilt. Ik heb sinds ik volwassen ben altijd in een stad gewoond, behalve dan heel kort in Zuidoostbeemster, maar vandaar was ik als het mee zat binnen twintig minuten in Amsterdam. Ik hou er allerlei niet-correcte opvattingen op na over mensen die 'buiten' wonen, vroeger noemde je dat de plattelandsbevolking. Op zondagmiddagen verzamelt de opgeschoten jeugd zich daar op het dorpsplein waarna men als gekken blootshoofds op oude bromfietsen rond scheurt. Ouderen blijven de hele dag thuis, niet alleen op zondag. Ook zij vervelen zich te pletter, luisteren daarom iedere dag op de radio naar de mededelingen voor land- en tuinbouw en gaan om kwart over tien naar bed. Er bestaat een tekening van Peter van Straaten waarop dit verbluffend knap is samengevat: we zien een akker met in de verte een alleenstaand huis, verder is alles eindeloos verlaten, het is grijs en het regent en onder dit alles staat de treffende tekst: *'Willem ik word hier gek'*.

Onder mijn beste vrienden zijn liefhebbers van het Friese landschap. Ze krijgen wanneer ze het erover hebben iets plechtigs en sereens in hun stem en op hun gezicht: Het Wad, De Oude Weidegebieden, De Wouden. Ze kunnen zich gewoonweg niet voorstellen dat er iemand is die hier niet onvoorwaardelijk de schoonheid van inziet. Het is daar nu eenmaal allemaal even mooi en zuiver en stil. Ze praten er als ik erbij ben enigszins besnuikt over alsof ik aan een ziekte lijd die niet heel erg is maar wel meelijwekkend, zoals je dat ook wel hebt met gelovigen wanneer er niet-gelovigen in de buurt zijn. Ik heb het licht nog niet gezien, je hoort het ze bijna denken, maar misschien ben ik toch nog niet reddeloos verloren, je kunt dit tenslotte niet zeker weten. Op mijn verjaardag kreeg ik van twee vrienden het boek van Geert Mak over Jorwerd cadeau: een heb ik weggegeven en het andere ligt nog steeds ongelezen ergens tussen de stapels op mijn bureau. Misschien ben ik niet helemaal geschikt voor Friese landschappen, er moet daar iets heel zuivers en moois te zien zijn, de verte, het verlangen, de waarheid, de ceuwigheid, de utopie, wat allemaal niet, maar bij mij wil het bijpassende gevoel, ook al oefen ik er vaak op, nog steeds niet helemaal van de grond komen. Het kan ook wel een kwestie van pech zijn. Kort geleden reed ik samen met een stel landschapsliefhebbers naar Jorwerd om daar in verband met een te organiseren literaire manifestatie een bezoek te brengen aan het plaatselijk café. Er kwam vlakbij Jorwerd een bewonderend gesprek op gang over de schoonheid van juist dit landschap, hier kon je nog gewoon kijken zonder gestoord te worden door flatgebouwen of andere horizonvervuilers. En terwijl ik een beetje afwezig uit een zijraam van de auto staarde, ik wilde de mooie stemming niet bederven, zag ik nog juist hoe midden in een weiland een reiger als een halve gare achter een of ander klein dier aan sprintte - konijn, haas of rat - en verwoede pogingen deed dit dood te pikken. Het dier verweerde zich nog wel, zag ik, maar er was geen redding meer aan: zijn laatste minuut had geslagen. Gelukkig reden we snel door zodat ik van het bloedige einde niet verder in full colour getuige hoefde te zijn. Niemand van het gezelschap had iets in de gaten, alleen ik, pechvogel, moest het weer zo nodig zien. En ineens herinnerde ik me weer een tafereel van jaren geleden in een weiland in de buurt van Stiens. Vlak bij een wilg zaten drie vogels heel gezellig bij elkaar: een jonge merel, een volwassen merel en een kraai. Een idyllisch tafereeltje tot je beseft dat de oudere merel tot op het laatste moment niet in staat was haar jong aan zijn lot over te laten, ze bleef erbij zitten totdat alles achter de rug was. Want zo gaat dat in landschappen: het lijkt, voor wie niet goed kijkt, allemaal heel mooi en aardig maar boven en tussen de grassprietjes spelen zich heel wat tafereelen af die het daglicht nauwelijks kunnen verdragen. Natuurlijk, ik maak wel eens een ritje door het Friese landschap, ik woon tenslotte nu al ruim achttien jaar in Leeuwarden, en ik heb me wel eens tegen een reisgezel horen zeggen: *'Mooi hè'*. Ergens achter Holwerd was het, geloof ik, misschien ook een keer vlakbij Bolsward, linksaf

Een veulen blijft samen met een ander paard – zijn moeder? – bij de afrastering staan, en kijkt van hoog op me neer, in de verte staat een grote stalen schuur. Dit is het Friese land en het is prachtig. Maar waarom vind ik juist dit zo mooi?

Langzamerhand begint tot me door te dringen dat ik een landschap, ik bedoel het Friese landschap, alleen mooi kan vinden wanneer het onzuiver is, wanneer het doortrokken is van de empirische waarheid van mijn bestaan, de verhoudingen waarbinnen ik leef, de industrialisatie, de huidige sociale omstandigheden die mijn huid en mijn haar, mijn hele hebben en houen doorbloeden. Ik kan alleen een landschap waarderen wanneer aan de landschappelijkheid ervan tegenwicht gegeven is. Ik hou niet alleen van de weilanden maar ook en tegelijkertijd van de hoogspanningsdraden erboven, ik hou van de opgestapelde autobanden op verlaten boerenerven, ik zie het schrikdraad vlakbij de schapen, ik zie de schoonheid van een verlaten melkfabriek, ik hoor house-muziek opklinken uit de geopende ramen van een café bij Terhorne en ik wil dat ik het mag blijven zien en horen, dat het gezien is en gehoord. Ik hou van het platteland omdat juist daar de onzuiverheid het zuiverste nog te zien en te ervaren is en ik wil niet dat dit aan mijn oog onttrokken wordt, ik wil dat het getoond wordt zodat iedereen het kan zien, omdat het er nu eenmaal is, omdat het onlosmakelijk tot het landschap hoort, tot mijn landschap.

Enkele jaren geleden was in Het Fries Museum de tentoonstelling 'Salut au Monde!' Thema was het Friese landschap, een aantal gerenommeerde landschapskunstenaars was uitgenodigd hier een tijdje te wonen en hun impressie van het landschap te geven. Hoogtepunt voor mij was het werk van de Duitse schilder Peter Angermann, die een reeks buitengewoon vrolijke landschapsimpressies van Friesland maakte waarop het hele landschap was weergegeven: compleet met windturbines, ANWB-borden, verhuiswagens, openstaande bruggen en fabriekstorens. Onzuivere schilderijen tot en met. Prachtig! Op een ervan, *Windmolens bij Makkum*, neemt een windturbine zelfs een prominente plaats op het doek in. Er is geen sprake van ironie of milieu-activisme in dit werk, het is vlot geschilderd, in heldere kleuren, ongegeneerd opgewekt, het laat zien wat het oog tegenwoordig in Friesland allemaal te bekijken heeft, als het dat wil. In de catalogus bij deze tentoonstelling antwoordt Angermann op de vraag of zijn werk een commentaar is op de 'windwinning' die het Friese landschap meer en meer is gaan beheersen: '*Neen, windmolens, voedersilo's, electriciteitsmasten: zo ziet de wereld eruit en zo schilder ik ze. Het heeft niets met kritiek of ironie te maken.*'

Zo ziet de wereld eruit en zo wil ik ernaar kijken. Er bestaat in de Nederlandse en Friese literatuur weinig poëzie waarin de onzuiverheid van het landschap in positieve termen wordt bezongen, men is nu eenmaal liever woordvoerder van het Hogere en het Zuivere. Alleen Simon Vestdijk, die in zijn jeugd het Friese landschap in alle geschakeerdheid heeft gezien, schreef ooit een voortreffelijk en ontroerend gedicht dat volgens mij ook als sleutel tot zijn hele werk dienen kan. Ik citeer het tenslotte in zijn geheel:

Zelfkant

*Ik houd het meest van halfland'lijkheid:
Van vage weidewinden die met lijnen
Vol waschgoed spelen; van fabrieksterreinen
Waar tusschen arm'lijk gras de lorrie rijdt,*

*Bevracht met het geheim der dokspoorlijnen.
Want 'k weet, er is waar men het leven slijt
En toch niet leeft, zwerfend meer eenzaamheid
Te vinden dan in bergen of ravijnen.
De walm van stoomtram en van bleekerij
Of van ovens waar men schelpen brandt
Is meer dan thijmgeur aanstichter van droomen,*

*En 't zwarte kalf in 't weitje aan den rand
Wordt door een onverhoopt gedicht bevrijd
En in één beeld met sintels opgenomen.*

Het gedicht van Obe Postma is uit *Van het Friese land en het Friese leven*, een keuze uit de gedichten, Amsterdam, 1997. Het gedicht van Simon Vestdijk is uit *Verzamelde Gedichten I*, Amsterdam-Den Haag, 1971.

Dan werd er weer eens een patiënt uit de Ommelanden in het grotestads ziekenhuis opgenomen. Die waren dan depressief of leden aan melancholie – stond er in hun medisch dossier. Zodat ze na jarenlange vruchteloze behandelingen in het streekziekenhuis naar de stad werden verwezen, waar ze gespecialiseerd schenen te zijn in ziekelijke somberte. Zo'n sombere Groninger zat dan met wringende handen op een stoel in de intakekamer terwijl de dokters en verpleegsters graag wilden weten hoe dat kwam. *'Wat voelt u dan, mevrouw?'* vroeg de chef de clinique, nadat vragen naar de algemene gezondheid, hoe laat het was en welke datum, waren beantwoord met een nog intenser handenwringen onder een mogelijk nog wanhopiger uitdrukking op het gezicht. Op de vraag naar het voelen, echter, begon de patiënte te jammeren en dan zei hoofdzuster Bouma na afloop tegen de dokters dat dat ook geen wonder was, want als echte Groningse –geboren in Veendam– moest ze toch wel even kwijt dat het aan een Groninger vragen wat deze voelt, iets is als het in één minuut ter plekke proberen een zeventuizend jaar oud taboe omver te werpen. Een Groninger wordt immers nooit gevraagd naar wat hij voelt. Sterker nog, een Groninger durft zichzelf niet eens te vragen wat hij voelt. Zodat een patiënt uit Kantens of 't Zandt niet wist wat haar in haar leven overkwam. Eerst jarenlang shockbehandelingen en slaapkuren en dan ineens in de stad de grootste schok, de vraag naar het voelen.

Vandaar dat Groninger depressiesyndroom van de Hoogleraar Psychiatrie. Een mooi afgerond syndroom was dat, met een heldere oorzaak en een helder gevolg. Je herkende het onmiddellijk als er weer een somber mens werd binnengebracht, omdat hij aan de balken had gehangen, of op de rails had gelegen: hier kwam een Groninger depressie binnen. We keken in ons collegedictaat en wisten welke vraag we het eerst moesten stellen: hoe voelt u zich? Gevolgd, elke dag, door de vraag: hoe voelt u zich vandaag? Anders wist je niet hoe het ging. En het wonderlijkste was dan wel, dat de patiënt na een paar weken kuren met rechte schouders glimlachend over de afdeling liep, maar op de vraag hoe hij zich voelde, steevast antwoordde: *'Al minder, dokter. Al minder.'* Waarbij wij als Amsterdammers dan de inwendige draai moesten maken door het 'minder' in 'erger' te vertalen. Want daar kwamen wel eens akelige misverstanden uit voort.

En zo wisten sommige collega's te vertellen dat je in de winter niet langs De Noord in Grootegast, of De Jammer moest komen, omdat daar in het Westerkwartier aan elke boom dan wel iemand hing te bungelen. Misschien was het wel een kwestie van moerasdampen die in het grijze Groninger verleden al menig slachtoffer had gemaakt. Of van aardstralen, die overigens meer in Drenthe schijnen voor te komen, aan de andere kant van de Hondsrug waar vanaf, na al die lieflijke essen en geulen, het Groninger land er ineens als de bodem van een afgeschraapte wereld bij ligt. Waar je verwacht elk moment een vloedgolf te zien aanrollen. Zo'n vloed zoals die daar wel meer geweest zijn om de zonden van de Groningers schoon te wassen, als straf voor hun verboden verlangen naar vrijheid, een wereld zonder herenboeren, zonder God of Gebod. Zodat ze zonder schuldgevoel dat atracietkleurige land kunnen verlaten, in de trein naar het wilde westen kunnen stappen, naar die rare stad Amsterdam bijvoorbeeld, waar een Groninger zich maar voortdurend afvraagt waarom dat daar allemaal zo moet.

Voor een Amsterdammer als ik, was het Groninger land na de indringende colleges van de Groninger hoogleraar een stuk onherbergzamer geworden. Vooral bij slecht weer lag het daar dreigend in het noorden en het oosten van de stad, zoals het vanaf de Martinitoren te zien is. Een verlaten gebied waar de tijd heeft stilgestaan. Daar moesten dus al die lijdens aan de Groninger depressie wonen. Daar hingen de bomen vol. Zodat het land een beetje doet denken aan eeuwige jachtvelden, aan een toendra, wachtend op een nieuwe horde steppenruiters, terwijl het Groninger volk bevroren op derlui met riet bedekte stoelen zit, met één oog op de televisie en de ander loerend door de vensters van de huizen aan de eindeloze, met valsvrolijke splinternieuwe klinkertjes bestrate, lintweg door het dorp Finsterwolde na het communisme. Of daar geen vreemden het erf betreden om voor Van Gewest Tot Gewest vragen te stellen over wat zij voelden, die Groningers, nu het land verandert in Blauwe Steden en Recreatie Oorden en het verdwijnende gas waaraan zij eeuwen hadden gelegen. Of zoals in Beerta, waar de wereld er wellicht nog wonderlijker bij ligt, waar de herenboerenbehuizingen langzaam maar zeker in de zwarte onderwereld wegzakken, met links en rechts een stuk van de voorgevel scheefgescheurd, hangend aan de laatste muurankers als de passagiers aan een Amsterdams trambalkon tijdens het spitsuur in de jaren vijftig. Het bordje Onbewoonbaar Verklaard zou er elders in het land op zo'n woning bevestigd worden. Maar hier woonden de Groningers voort, de witte gordijntjes achter de scheefgezakte sponningen en kozijnen, de klompen voor de kromgebogen deur, een Mazda schuingeparkeerd op het zwarte erf. Want ook hier heeft de tijd hinkstapsprongsgewijs huisgehouden.

Maar wie ben ik, een Amsterdammer, gepokt en gemazeld in een optimistisch stadslandschap, op zoek naar de Groninger depressie, naar waarheid en verdichtsel over een Groninger land dat niet ophoudt bij de Duitse grens, maar nog depressiever, levensmoediger en armoediger voortkruipt in de richting van Bremen om zich daar vervolgens in de Weser te storten.

'Houd de Hondsrug rechts maar aan, dan kom ik je onderweg ophalen', had een goede vriend die in de prairie van Nieuw Annerveen woont, met uitzicht op de heuvelrug van Drenthe, mij uitgelegd. Hij rijdt in zo'n Amerikaanse pick-up,